

I come to bury Puskas, not praise him!
(*Dilemmák Puskás Tivadar szobránál, halálának 123. évfordulóján*)



Puskás Tivadar szobra a Petőfi laktanyában

1. Mibe halt meg Puskás Tivadar?

Erre lehetne egyszerűen is válaszolni: A „mosónők” és Puskások korán halnak meg. Tivadar (1844-1893) 49, Ferenc (1848-1884) 36, Etelka (1853-1907) 54, Albert (1859-1907) 48, apjuk id. Puskás Ferenc (1810-1866) 56, és édesanyjuk Agricola Mária (1817?-1866) 49? évesen haltak meg. Mindegyikük ágyban, párnák között, tehát betegségben.

A hivatalos verzió szerint Puskás Tivadar szívelégtelenségben, infarktusban hunyt el. Legkisebb leánya, Theodora visszaemlékezése alapján: „A papa, 3 éve, (1890-ben) a Vaskapunál, a sodró folyású Dunában úszva, mindenki megdöbbenésére, személyesen élesítette az általa feltalált robbanó tölteteket. Nagyon büszke voltam Rá!”. A bemutató jól sikeredett, még sem Tivi nyerte a robbantási „tendert”. A családi legenda szerint, mikor a miniszteri gőzösön mindezt megtudta, annyira elvesztette az önuralmát, hogy pisztolyt fogott Baross Gábor miniszterre. A szakmai mellőzöttség érzése, a biztos

családi háttér hiánya¹ következtében Tivi állapota gyors romlásnak indult. A munkába temetkezett, mint eddig minden kudarc után. A befektetett munka, közel 3 év után meghozta csodálatos gyümölcseit:

- Átadták, a világ első műsorszóró berendezését, a Telefonhírmondót.
- Ismét Puskás került a lapok címlapjára.
- 23 ládában² összepakolva a „cuccot”, a család nyugat-európai, amerikai körútra készült. El akarták terjeszteni a „beszélőújságot” az egész világon, de különösen Májuska szülőhazájában, a korlátlan lehetőségek birodalmában, Amerikában.

Mindenki happy volt, akkor mi, vagy ki lehetett a tragédia közvetlen kiváltó oka?

Nézzük sorba az eseményeket.

a.) Tény, hogy az 1893. február 15-én, szóbeli engedély alapján, 60 előfizetővel elindított telefonhírmondó Puskás Tivadar találmánya. A „beszélőújság” zsenialitása, hogy integrálta a szerkesztőséget, a stúdiót, az „adót” – a nyomda helyett és a hálózatot – a rikkancsok helyett. 1892. július 14-én a Puskás által megtervezett rendszer lett 18 országban bejelentve. A problémát az okozta, hogy az elvet (*mai kifejezéssel: a „know-how”-t*) nem lehetett szabadalmaztatni. A szabadalmi leíráson mikrofonok, telepek, transzformátorok, fülhallgatók, és ezek kapcsolata szerepelt. A bécsi bejelentés, és Lukács Béla miniszter úr Ő exellenciája **szóbeli kísérleti engedélye** után megkezdődtek a munkálatok, melyek végrehajtása közben két probléma is adódott:

b1.) Az integrált rendszer újdonságát meg nem értő szabadalmi ügyvivők belekötöttek, szinte minden „spulniba”, mikrofonba, hallgatóba. A levelezgető vita 4-5 évig is eltartott, míg végül minden országban pont került a szabadalmi ügyirat végére.

b2.) A munkálatok során **Szmazsenka Nándor (1846-1915)** távíró mérnök, a budapesti távbeszélő-hálózat műszaki igazgatója (*Puskás helyettese*) rájött, hogy a hangfrekvenciát is lehet transzformálni, így a hálózat sokkal egyszerűbb, felfűzős rendszerű lett. (*Ez, tehát a világ első műsorszóró hálózata már struktúrájában is, a későbbi „vezetékes rádióra” hasonlított.*) 1893. február 4-én szabadalmi pótbekéréssel

¹ Felesége, és gyermekei ekkor már huzamosabb ideje a grazi, örökölt kastélyban éltek.

² A ládákat Albert felrakatta a padlásra. Tartalmuk máig ismeretlen. Egyes „amatőrök” a Teleki téri ócskapiacra vették elköttya-vetyélni.

legalizálták a néhány nap múlva induló szolgáltatást. Ezen pótbejelentés is csak Puskás névére szolt³, és valóban, a transzformátorok összekötése, vagyis a hálózat felépítése kapcsán merőben új, jobb volt az 1892-ben szabadalmaztatott rendszerénél. *(Meg nem erősített források szerint, a tiszta jövedelem 10%-a volt az ígéret Szmazsenka részére.)*



Szmazsenka Nándor (a szakállas úr) és családja

(A képet Papp Miklósné bocsátotta rendelkezésünkre)

c.) A világ első műsorszóró rendszere 1893. február 15.-én Budapesten elindult, és természetesen Puskás Tivadar nevével kapta szárnyra a populáris és a szaksajtó is. A közvélemény Szmazsenka Nándorról nem is hallott, akit ez pillanatnyilag valószínű nem is izgatott.

d.) A problémát Puskás Tivadar váratlan halála okozta. Puskás Albert, Tivadar öccse nem örökölte a telefonhírmondó elindításának szóbeli engedélyét. Erre a hitelezők azonnal benyújtották a fizetetlen számlákat. A világ első telefonhírmondóját csak egy részvénytársaság alapításával (1894. október 29.-i dátummal) lehetett életben tartani. Az

³ Minderről az első publikációt „A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet” közlönyében, 1939. VIII. 27-i dátummal Taróczy Jenő, Szmazsenka Nándor fia tette közzé, a 275-278. oldalakon.

új tulajdonosok magyar arisztokraták, grófok voltak. Puskás Albert csak vezérigazgató lett, Szmazsenka Nándor meg teljesen kimaradt.⁴

e.) Csak 100. év után derült ki, a Szmazsenka leszármazottak leveléből, hogy a „mérnökúr”, nem csak találmányával, hanem a család vagyonával is támogatta a budapesti telefonhírmondó megvalósított, 1893. február 15-én meginduló verzióját. A részvénytársaság megalakítása után, Szmazsenkáék ezen jogos követelésüket már nem tudták behajtani, ami a család elszegényedéséhez vezetett. A monarchia idején egy arisztokraták által vezetett részvénytársaság, majd 1925 után egy „stratégiai állami vállalat” ellen indított erkölcsi és anyagi elégtételt is nyújtó polgári pernek kevés esélye lett volna. Egy 1939-es cikkben említett, a család birtokában megőrzött eredeti dokumentumokat pedig, az akkor még néhány évig magyar városként közigazgatott Kassán székelő „Magyar Műszaki Múzeumban” helyezték letétbe.⁵

f.) Az tény, hogy Puskás örökösei: Puskás Májuska, Puskás Margit és Puskás Theodora kiskorúak, még évekig „jártak” alperesként a bíróságra elhunyt apjuk adósságai miatt. *(Minderről levéltári adatok állnak rendelkezésre.)*

g.) A fentiek ismeretében rehabilitálnunk kell Puskás Albertet. Ha nem volt mit örökölnie⁶ az adósságon kívül, akkor már értelmezhető a **„lemondtam a Puskás örökségről egy tál lencséért”** évekig elhúzódó önmarcangoló kesergése. *(A „lencse”, itt az összes adóság lehetett.)*

...de, Antoniusszal élve: „I come to bury Puskas, not praise him!”⁷

⁴ A telefonhírmondó elindulásának 100. évfordulóján, *(1993. február 15-e)* környéken több méltatás is fényezte Puskás Tivadart és találmányát. A „Magyar Nemzet” 1993. március 12.-i száma 12. oldalán Kozma Gyula muzeológus tollából megjelent **írás tisztázza először** a nagyközönség előtt is érthető formában Szmazsenka Nándor szerepét. Ezt a cikket köszönte meg, és egészítette ki, 1993. 05. 20-i levelében Papp Miklósné. *(Szmazsenka Nándor unokájának felesége.)*

Arra az információra, hogy miért kellett minderre 100 évet várniuk, csak Varga E. Lászlónak az AETAS 26. évf. 2011. 4. szám 61-80. oldalakon található cikke ad magyarázatot. Az idézett írás: „Őfelsége katonája, Kádár alattvalója” címmel Szmazsenka Nándor altábornagyról, hősünk fiáról szól.

⁵ Ugye, az azóta eltelt 77 év eseményeinek ismeretében a dokumentumok sorsáról senkinek nincsenek illúziói?

⁶ Zsófi asszony nagylelkűen lemondott a részéről.

⁷ William Shakespeare: Julius Caesar, Antonius monológja: „Temetni jöttem Caesart, nem dicsérni.”

2 . *Kik vettek részt Puskás Tivadar temetésén, és kik nem jöttek el?*

Tanulságos, sok következtetés levonására ad lehetőséget Puskás Tivadar temetése, mely 1893. március „18.-án délután fél 5-kor... a Kerepesi úti temetőben... r. kat. egyház szertartásai szerint” történt. Halála, („1893. március 16.-án fél 9”) után, 56 órával temették el. Mi ez a nagy sietség? Boncolás valószínűleg nem volt, pedig távol a családtól, a **Hungária Szállodában** bérelt lakosztályában halt meg. Este, állítólag fonográf felvételeket készített, (a 43 éves) Blaha Lujzával, az ünnepelt primadonnával, a Telefonhírmondó Vállalat részére. A művésznő rajongói, ezt megtudván rájuk törték az ajtót. (Természetesen, nem a telefonhírmondó, nem a fonográf, hanem a celeb Blaha Lujza, a „férfifaló” érdekelte a pestieket.) Tivi, a nagy diadalmenetre már felkészült. Ládákba becsomagolta életművét és irány Graz, ahol majd felveszi a kegyelmes asszonyt, gróf Vetter von der Lilie Zsófiát (a nejét), a lányokat (Májuskát, Margitot és Theodorát). Aztán irány Bécsen, Párizson át New York. Pá Európa, pá Magyarország. Pá-pá adósságok, majd az a mocskok Baross Gábor államosítja a Telefonhírmondó Vállalatot (ahogy az a Budapesti Telefonhálózattal is megtörtént 1887-ben) és abból kifizeti a hitelezőket. Nem jött álom a szemére. Altatót vett be. Még hajnaltájt is csak forgolódott. A következő adag már sok volt? Jobb, hogy nem boncolták fel!?

A temetésén részt vettek:

A család részéről öccse Albert, aki budapesti lakos volt. Húga Etelka⁸, Rózsahegyről, a kolostorból érkezett meg. Mostoha fia, ifj. gróf Török János⁹. A Vetter von der Lilie családot Puskás két sógora és két sógornője: Tabady Sándor örgy. és neje Vetter Jozefa, valamint Friderici Rezső és neje Vetter Ferdinanda képviselte. Zsófia asszony a gyerekekkel azonban nem jelent meg. A családi legendárium szerint, a temetés

⁸ Puskás Etelka, Alexandrina néven irgalmas nővér vitte magával mindkét unokahúgát (a 13 éves Margitot és a 7 éves Theodorát) a rózsahegyzi zárdába. Csak ezután lettek megkeresztelve a lányok, mely eseménynek dokumentumaiból ismerhetjük meg pontos születési időpontjukat. Érdekessége az eseménynek, hogy keresztapjuk a lányoknak Puskás Albert, keresztanyjuk gróf Török Marianna volt. A már 17 éves Májuskát valószínű utóbbi vette magához.

⁹ Mivel Puskás Tivadarnak leány gyermekei voltak, mostohafiát, Zsófia asszony első házasságából született ifj. gróf Török Jánost tekintette „fiának”. Tőle lehetett információja a bécsi theresianumi életéről. Önéletrajzában, azt füllenti, hogy ott tanult, ami az almamáter évkönyve alapján valótlán. Ifj. gróf Török János és II. Abbas Hilmi, (Puskás May) férje valóban a Theresianum diákjai voltak. Egy ottani bálon mutatja be a 17 éves Török János diák, 16 éves diáktársának Abbasnak későbbi aráját, az akkor még 13 éves Májuskát, tehát ez csak 1890-ben történhetett. Tivadar csak másfél évig, német nyelvi előkészítőre járt oda.

idején, vörös ruhában pompázva a Stefánia úton parádéztak, hogy „Ne legyen rossz emlékü az apjukról az árváknak!”

A temetésen részt vett a szakma. A Kereskedelmi Bank és a Telefonhírmondó Vállalat is képviseltette magát. Utóbbi szerkesztőségéből Virágh Béla hírlapíró mondott búcsúztatót. Ezzel is kiemelve a találmány „beszélőújság” funkcióját. Gróf Károlyi István¹⁰ országgyűlési képviselő, a „legelső magyar gavallér” képviselte a hazai arisztokráciát. Ott volt még Bánó József, az 1884-ben elhunyt, budapesti telefonközpont alapító Puskás Ferenc özvegyének második férje, és *(valószínű özv. Puskásné)* Kürthy Irma is. *(Így aztán természetes, hogy Puskás Ferenc a Bánó családdal egy falsírboltban nyugszik a temetőben.)*

A kormány részéről viszont senki nem jelent meg a temetésen! *(Ez már jelzésértékű lehetett az örökösök számára, de csak az özvegy értett belőle, aki lemondott Albert javára az örökségről.)*

3. Hova is temették Puskás Tivadart?

A Kerepesi úti temető könyveiből kiderül, hogy 1893-ban Puskás Tivadar, az akkori legelittebb 13-as parcellába, *(a főbejárattal szemben)*, az előzőekben leírt, társadalmi pozíciójához méltó pompával lett eltemetve. 1929-ben aztán kihantolták, és a Fővárostól kapott díszsírhelyre, a **34/1-es Művésziparcellába**, mint „telefonművészt” helyezték örök nyugalomba. *(Az „örök”, ebben az esetben is csak a következő áttemetésig jelenti.)* Szerencséje volt, mert az adott időszakban fényesen ragyogott, az 1925-ben megalapított Magyar Telefon Hírmondó és Rádió Rt. csillaga. *(Sőt, 1927-ben központilag vezérelt köztéri órákat is telepítettek Budapesten a Telefonhírmondó Vállalat égisze alatt.)* Az újratemetésen megjelent a Filmhíradó is. Ott volt a teljes család, és láthatjuk a korabeli fotón, Tivi valóban impozáns koporsóját¹¹.

¹⁰ Gróf Károlyi Sándor közkedvelt figurája volt a pesti főúri köröknek, mint nagykárolyi Károlyi birtok hitbizományosa, a Nemzeti Lovarda igazgatósági tagja, a Nemzeti Kaszinó elnöke, a Budapesti Caritas Jótékonyági Egylet díszelnöke. Később az MTA igazgatósági tagja is lett. Puskás budapesti társasági körében Károlyi felelt meg a párizsi Mr. Watsonnak, vagyis a későbbi VII. Edward brit királynak.

¹¹ Puskás Albert 81 éves unokája segítette a rokonok felismerésében.



Puskás Tivadar koporsója az újratemetésen

4. Miért kellett újra temetni Puskás Tivadart?

Betelt a temető, újra kellett rendezni. Miért pont a 13-as parcellát? Itt az 1929-es dátumban van a megoldás kulcsa. 1918-ig Magyarország királyság volt. A király a hozzá hű, a nemzet felemelkedéséért, védelméért sokat tévőknek birtokot és nemesi, főnemesi címeket adományozott. Horthy Miklós, a király nélküli királyság kormányzója állami földet adományozhatott, de nemesi címeket, rangokat nem! A művelt világban ez máig a király privilégiuma.

A föld mellé azonban dukált egy cím is! Ez lett az örökölhető **Vitézi Cím**. Különösen fontos volt, a Nagy Háborúban hősiességgel harcolók tetteinek országos elismerése **Trianon árnyékában**. A nép egyszerű hőseinek igen nagy megtiszteltetés és anyagi segítség volt a **Vitézi Telek**. Azonban feljebb, *(a főtiszteknél, a tábornokoknál)* a köztudatban ez jóval kevesebbet ért egy nemesi címnél, bárói, grófi főnemesi rangnál.

Eltelt 10 év. Lépni illett! Egyik ilyen lehetőség lett a **dízsírhely adományozása**. Kitisztították a 13-as parcellát, hogy legyen méltó, állami nyugvóhelye a „legvitézebbeknek”.

A sors fintora, hogy 1945 után, erre a kiürített helyre a saját „vitézeit” temette az új rezsim. Ez lett a „**Munkásmozgalmi Parcella**”!

5. ... és mi van a többiekkel? Hol nyugszanak Ők?

Puskás Ferencről már írtunk. Özvegye „jól” ment újra férjhez. Ők, a „Bánó-falsírboltban” nyugszanak, alig 100 méterre Tivadartól.

Albert 1907-ben a 15-ös parcellában lett eltemetve. 25 év után az elszegényedett család nem fizette ki a lejárt bérleti díjat. A sírt felszámolták.

Etelka Szatmárnémetiben lett, 1907-ben az apácák parcellájába temetve. XX. század folyamán a román hatóságok összegyűjtötték a csontokat, és egy közös sírba helyezték el.

A gyermekek közül, az 1898-ben, egy vadászbalesetben elhunyt, ifj. gróf Török József a családi sírboltba lett temetve, Szobácon. Gróf Török Mariannát 1944-ben Brünben temették el. Puskás Májuska, 1968-ban Grazban lett eltemetve. Sírján csak ennyi áll: Djavidan („Az örök”). A hol gróf Török Mária, hol Puskás Margit nevet viselő hölgy, (aki 1956. szeptemberében legálisan távozott a Graz melletti családi birtokra), 1962-ben ott lett eltemetve. Puskás Theodórá, a Magyar Telefon Hírmondó és Rádió munkatársát, 1946-ben tanulmányútra küldték Bécsbe. Ő, innen élettársával Londonba ment. Halálának dátumáról, sírjának helyéről nincs információnk.



A legszebb helyen, a Kerepesi Temetőben, *(ma Fiumei úti Nemzeti Sírkertben)* a baloldali árkád 35. sírhelyen található Zsófia, gróf Török Józsefné, majd **ditrói Puskás Tivadarné**, végül aporkai Cserna Károlyné sírja, aki 1912-ben hunyt el. A síremléket Májuska készítette, 1915-ben.

(Csak érdekességként: Ezen az igazán kiemelt 60 sírhelyen, én csak két közismert személyt Than Károlyt és Gundel Károlyt találtam.)

Epilógus: Remélem, hogy cikkem méltón egészíti ki a **Vasárnapi Újság, 1915.** (62. évfolyam) **Budapest, október 10.**-i számában megjelent gyászjelentést:

„Elhunytak még a közelebbi napokban: Id. SZMAZSENKA NÁNDOR, távíró mérnök, a budapesti állami telefonhálózat műszaki igazgatója 69 éves korában.”

Isten nyugosztalja!

Budapest, 2016. március 16. *(Puskás Tivadar halálának 123. évfordulójára)*

dr. Horváth László Ferenc
tart. mk. őrm.